

למהפכה, לפני ועידת האיחוד הסוציאליסטי הערבי (המפלגה היחידה במצרים): „...דיבורים על העבר אינם עוזרים. בוועידה לא צריך שידובר על העבר, משום שעל כך דובר במשך כל השנה שעברה. חשוב שידובר על העתיד, ולא על העבר...“.

בצד הניסיונות לנתח ולתרץ את הגורמים לתבוסה, מרבנים הפרסומים לדון ב„גבורת החייל הערבי“.

הציטוטים שנביא הם האופייניים להלך הכתיבה בעיתונות המצרית. אלו הובאו בתרגום כלשונן. רבים בהם סילופי אמת, התעלמות מעובדות, ולעיתים קרובות כל פרשנות לגביהם היא מיותרת.

הסיבות למלחמה

מרבית הפרסומים אינם מתייחסים בהרחבה לסיבות למלחמה, אף שאלה, ללא ספק, חייבות היו לשמש מפתח להבנת המאורעות. אולם התייחסות מפורטת ומדויקת למלחמה ותוצאותיה, לגבי מצרים בכלל וכוותיה ה־מווינים בפרט, היתה מגוללת את האחריות לתבוסה על המנהיגות השלטת. אולי משום כך העיסוק בסיבות למלחמה הוא שטחי. עם זאת מסייעים אחדים מן הפרסומים במתן תמונה, ולוא חלקית, של הלכי־הרוח השור־רים במצרים בעניין זה.

במלאת שנה למלחמה כותב אחד מהאדריין, עורך „אל־מצור“, ב־7 ביוני 1968, במאמרו „הרהורים ומחשבות ליום 5 ביוני“, „יתכן שתחלופנה עוד 10 שנים כדי שנוכל לקבוע בוודאות את הגורמים למלחמה זו. ועד אז לא נוכל לקבוע נכונה, אם אכן היו

האיום נגד סוריה, ריכוז הכוחות המצריים בסיני וחסידת מפרץ עקבה — הגורמים למלחמה זו. אך לא יהיה בכך משום הפרזה אם נאמר, כי המלחמה עמדה לפרוץ ללא ספק, ואנו היינו נגדרים אליה בין אם חסמנו את מפרץ עקבה או לא. כלום פעולה צבאית נגד סוריה לא היתה מובילה לאותה תוצאה?“

דברי בהא אדריין באים להדגיש את חוסר הברירה, כביכול, שאילץ את מצרים להיכנס למלחמה כתוצאה מן ההתפתחויות ביורה ה־מורח־תיכונית ואת קיומה של הסולידריות הערבית. הוא מתעלם ממעשי הטרור ומפחית בערך ריכוז הכוחות בסיני, סילוק האו־מ ובטיול חופש השיט — שרשרת פעולות אשר הביאה להתלקחות המלחמה.

בולטת בגילוי־לב מפתיע כלשהו גירסה אחרת, המציגה את ישראל כנגררת למלחמה ללא תכנון מוקדם, כי אם כתוצאה מהתפתחותן המהירה של ההתרחשויות. כותב פארוק א־טויל באחר סאעה: „...תכניתו של יצחק רבין, עוד בתחילת המשבר ועם סגירת המצרים, היתה להשתלט על הרצועה ואחר־כך לנהל מ־מ על פתיחת המצרים, שכן הוא לא היה מעוניין בעימות ערבי־ישראלי שלישי באותה תקופה. כוונתו היתה להשתלט במהירות על הרצועה, ועל ידי כך להעמיד את ממשלות ערב במצב קשה — לאלצן להיכנס למלחמה בטרם עת, או להפעיל לחץ על מצרים כדי לפתוח את המצרים. אולם פני הדברים נשתנו כאשר חלו שינויים במפקדות הצבאיות. קבינט המלחמה (של ישראל) החליט, כי זו היא שעת כושר לסיבוב השלישי...“

הפרסומים השונים אינם מתעמקים בניסיון לנתח את סיבות המלחמה, החל בשלביה

הראשונים של ההתדרדרות. „סיפור־המעשה“ מתחיל בדרך כלל עם חסימת המצרים. כך, למשל, כותב „אלי־אבאר“ מיום 18 ביוני 1968: „...הפיקוד הצבאי הטעה את נשיא הרפובליקה ביחס לכושר עמידתנו, במקרה שתפרוץ מלחמה, כאשר אנו נספוג מהלומה ראשונה וננחית אחר־כך מכת־נגד. ברם נתונים אלה היו מופרכים. שכן אין בהם הכרת המנטליות של האויב. הם (הפיקוד הצבאי) לא הבינו, למשל, כי חסימת מפרץ עקבה, משמעותה לגבי ישראל — מלחמה בלתי־נמנעת“.

מן הראוי לציין, כי הכותבים אינם מתעל־מים מן הסיבה העיקרית למלחמה, אך בערבכם תחומים כגון „האיום על סוריה“ ו„הערכתו המוטעית של הפיקוד הצבאי“, נוטים הם לפרוק את האחריות מן המנהיגות אשר יצרה מצב זה בהבל פיה או במעשיה הפזיזים.

התבוסה וגורמיה

חולשת הפיקוד הצבאי המצרי הואיל ולא ניתן להאשים את הצבא כולו במחדלים ואולתריר שאין להם סוף, וכן כדי לשמור על מוראל הכוחות המווינים, שחלקם הגדול השתתף במלחמה האחרונה וראה במו עיניו את התבוסה, ובעיקר כדי לזכות את המנהיגות (קרי: נאצר) מן ההאשמה בתבוסה ולמצוא שעיר לעזאזל נוכח זעם הציבור, היה צורך לספול את האשמה על גוף מצומ־צם. בקנה זה עלתה גם השאיפה לנטרל אותם קצינים בכירים אשר מבחינת נאמנותם היוו סכנה לשלטון. המגמות השתלבו יחד

בהעמדתם לדין של קצינים בכירים אחדים, אשר הואשמו בהשתתפות בקשר בראשותו של מרשל עאמר להפלת השלטון, וכן בהדחתם והתעמתותם לדין, מייד לאחר ה"מלחמה", של קצינים בכירים, שאשמתם העיקרית, ביצוע כושל של התפקיד, במלחמה ולפניה. ההאשמות השונות הן כלליות ברובן, אך בולטת בהן מגמתיות בשני נושאים: המחדל בתחום האווירי ופקודת הנסיגה מסיני. במקביל מוטחות האשמות בשחיתות ובחוסר יושר אזרחי. נושאים אלה נדונו כבר בתקופה הסמוכה למלחמה, נוכח הצורך הדחוף להשיב את אמון הציבור בשלטון, ולספק לו שיעיר לעזאזל.

סלים אלילוני כותב ב"אל-חואדאת" ה"לבנוני מיום 15 בספטמבר 1967: "...נאצר חזר ואמר בומנו לעאמר, כי הצבא הוא הכוח האמיתי במצרים, הוא המבוגל להציל את העם מכל מכאוביו... מכאן נבעה מגמתו של עאמר לרכוש את לבם של קציני הצבא, וזאת עלידי העלאתם בדרגה, מתן טובות הנאה... עם חלוף הזמן נוצרה סביב עאמר שכבת קצינים ובכללם מנהלי לשכתו, מזכיריו ומתסמדים אחרים, אשר ניצלו לרעה את טוב לבו, וכל אחד מהם ריכו סביבו קבוצת קצינים". לאחר מכן בא פירוט מעשי השחיתות של אותה קבוצה.

בולטת האשמה נוספת, המתייחסת במידה מסוימת לגורם המשמעותי, והיא חוסר האמת בדיווח לדרגים העליונים. כותב חסנין הייכל ב-27 ביוני 1967: "...החישוב הישראלי ל"השמדת חיל-האוויר המצרי, ניצל ליקויי-נוהג אחדים שמקורם במשמעת לקויה, דהיינו — האיחור במסירת האמת, אם זו עגומה, לדרגים העליונים".

כשנה לאחר המלחמה, לאחר שסולקו הנאשמים מן הצבא, יכולים הכותבים הערבים להמשיך ולחקוף את הפיקוד הבכיר המודח, מבלי להרחיב עלידי כך את מעגל קרבנות הטיהור. ואכן הפרסומים השונים עוסקים בכך בהרחבה יתירה.

פגלת חיל-האוויר המצרי

"הגורם העיקרי לתבוסת הצבא המצרי במלחמה, טמון במפלת חיל-האוויר המצרי" — טענה זו עוברת כחוט השני כמעט בכל מאמר על המלחמה אשר נכתב במדינות ערב. כשם שמרבית המאורעות במלחמה היו "ניתנים למניעה", ניתן היה למנוע גם את השואה אשר נגרמה לחיל-האוויר המצרי. וכך כותב העיתונאי המצרי חמדי לוטפי ב"אל-מצור" מיום 21 ביוני 1968: "...מומחי התכנון הצבאי המצרים הכינו דות טכני על אולת'ייה של ההגנה האווירית המצרית, בשל חשיבותו של דוח זה, נפגש קצין סובייטי בדרגת מרשל-איר עם קבוצה של מומחים צבאיים מצרים, והם דנו בעניין. אחת מהצעותיהם החשובות הייתה שילוח ספינות מצוידות במכשירי מכ"מ כדי שתפעלנה בקרבת עמדות האויב

במימי הים-התיכון, כאשר הועלתה הצעה זו בפני הראשות העליונה בפיקוד המצרי, לא מצאה את ההתעניינות הראויה לה..."

מבלי להתעמק ביעילותה המעשית של הצעה, או באמיתותו של הסיפור, ראוי לציין את המגמה הבולטת של האשמת סגל הפיקוד הבכיר בחיל-האוויר כגורם לתבוסה. כדי להבאיש עוד יותר את ריחם של מפקדי חיל-האוויר המצרי, לא נמנעו הכותבים מסילוף עובדות, וכן לא נמנעו מייחס לאותן עובדות משמעות שכביכול התעלמו הימנה בשעתה. כותב חמדי לוטפי להלן: "באזהרה שהופנתה עלידי מדינה אסיאתית ידידותית, הודו, ימים מספר לפני פרוץ הקרבות, דובר על כניסת מטוסי סיוור וצילום ישראלים לתוך התחום האווירי של מצרים, ופעילותם מעל דעמדות והמוצבים ומעל ריכוזי הכוחות המזוינים בחזית סיני-עזה". בתגובה על כך אמר פיקוד חיל-האוויר המצרי: "לא יתכן שיקרה כזאת, מכיוון שסוללות הטילים נ"מ שלנו לא היו מניחות להם לעבור... מאוחר יותר הוכחה נכונותה של האזהרה ההודית". לכל בררדעת ברור, כי כדי להבחין בהדירות מטוסים ישראליים לתחום מצרים, אין המצרים זקוקים להודו ורוקא, וכי התחום האווירי אינו בלתי-חדיר אצל שום מדינה, כולל מצרים.

גם על פעולות צה"ל להשמדת חיל-האוויר המצרי נכתב רבות: יוסף אס-סבאעי, עורך "אח'ר סאעה", כתב ב-18 באוקטובר 1968: "...ההכנות למערכה זו החלו למעשה מייד לאחר מערכת סואץ, כפי שאמר אלוף עזר וייצמן, אדריכל חיל-האוויר הישראלי: 'חיל-האוויר הישראלי הוכן והוכשר במשך 9 שנים לקראת פעולה זו, שלא תימשך יותר מכמה שעות...'". המחבר מייחס את הצלחת חיל-האוויר הישראלי גם לחיל-המודיעין הישראלי, ועל כך נעמד להלן.

הוא כותב: "יהיו אשר יהיו התירוצים למכה מוחצת זו, אשר קבעה תוך שעות ספורות את גורל המערכה, בשום פנים אין לראות בה קרב ממשי בין חילות-האוויר הישראלי והמצרי, כי אם קרב בין חיל-האוויר הישראלי לבין המטוסים המצריים שהיו מקור קעים. לא היתה זו מערכה, אלא מכה ומהלומה ראשונה לחיל-האוויר המצרי, כדי להוציאו מכלל פעולה עוד לפני התחלת המערכה".

אכרם דירי, אחד הקצינים הבכירים ל"שעבר בצבא הסורי ושר בתקופת האיחוד הסורי עם מצרים, 'שנוכח בשעת המפלה בחדר המבצעים בפיקוד העליון של הכוחות המזוינים בקהיר', מצוטט ע"י "אל-חואדאת" הלבנוני מיום 7 ביוני 1968: "...קציני הפיקוד העליון הופתעו מאוד נוכח התקפת חיל-האוויר הישראלי, וניסו לטפל במצב. ניתן היה להקטין את מספר האבידות במטוסים, אלמלא איבדו הקצינים את עשתונותיהם. אפשר היה להתקשר עם שדות-התעופה ב"מצרים העליונה, כדי להזרים מהתקפות צפר יות של חיל-האוויר הישראלי, בדומה לאלה שנערכו על שדות התעופה בסיני, בתעלה ואחר-כך בקהיר... למרות הכל אפשר היה לא

רק להציל את המטוסים, אלא גם להגיב על ההתקפה הישראלית, אילו נמצאו הטייסים, כפי שצריכים היו להימצא, במצב כוונות... המצב בחדר המבצעים היה מצער למדי, שכן הקצינים הבכירים היו חסרי אונים, אנדרל"מוסיה שררה בכל, ופקודות רבות וסותרות נשלחו לכל עבר..." המצרים מציינים כי מפלת חיל-האוויר המצרי, אף אם לא היתה סופית בשעות הראשונות של בוקר 5 ביוני 1967, הושלמה כתוצאה מהשמדת תחנות הבקרה למדינה. כוחבת על כך העיתונאית המצרית נאדיה חמדי ב"אל-אדאעה ואס-טלביזיון" מיום 15 ביוני 1968: "כאשר הגיע ערב 5 ביוני השתלטה מבוכה על כל התזית המצרית, שכן תוך שעות אחדות נטתה כף-המאזניים לטובת ישראל. מטוסי המיג, העולים מכל הבחינות על מטוסי ה"מיראז", היו נתונים בתנאים קשים ביותר, בגלל איבוד תחנות הבקרה שלהם מזה, ו"מחמת הרס מסלולי-המראה מזה. סיבה אחרת למבוכה שהשתלטה על חיל-האוויר המצרי, הייתה חוסר היכולת להבחין באויב ולהגביל את תנועותיו; מחמת שגיאות המפקדה, נש"תבשו גם תנועותיהם של המטוסים המצריים..." גם "אל-חואדאת" הלבנוני מ"7 ביוני 1968 חוזר על טענה זו, ואומר: "...יתכן כי אבדן המטוסים המצריים והריסת מסלולי הנחיתה לא היו בבחינת שואה למצרים, לולא נהרסו גם 8 תחנות בקרה אווירית..."

נוכח מפלת חיל-האוויר המצרי, קל יותר לערבים להסביר את מהלכי הקרבות לאחר מכן, שנטו כולם לרעתם. בהקשר זה נביא דוגמאות אחדות על קרבות היבשה, שלמפלה האווירית נודעה השלכה ישירה עליהם. בתאור את קרבות עזה והאז'יונס ב"אח'ר סאעה" המצרי, כותב פארוק אס-טויל: "...התותחים נ"מ המצריים שותקו לאחר שמילאו את תפקידם באומץ-לב בלתי-רגיל, והוסיפו לירות על המטוסים המתקפים עד שנהרגו כל צוותי-הם. או החל חיל-האוויר הישראלי להפציץ במישור את הכוחות הנותרים..." במאמר אחר באותו עיתון כותב יוסף אס-סבאעי: "העליונות האווירית שהושגה עלידי ישראל בשעות הראשונות של המלחמה, היתה הגורם היחיד שהבטיח את התקדמות הכוחות הישראליים מרפיס לאל-עריש. אפילו בשעות הבוקר המוקדמות של יום 5 ביוני, כאשר היו מטוסי האויב עסוקים בהשמדת חיל-האוויר המצרי, ביקשו כוחות-היבשה הישראליים סיוע אווירי, כדי להלום במוצבי האויב שגילו התנגדות חזקה..."

אופייניים לתיאורים מעין אלו הם דברי עבד אר-רחמאן שביטי בשבועון "אח'באר אל-יוס" מיוני 1968, על קרב הטנקים בג'בל-ליבני: "...באוויר שהו מטוסי-הקרב של חיל-האוויר הישראלי, אשר שילחו טילים נגד טנקים מדגם T-10. בכל פעם שולחו שני טילים בבתיאחת לעבר כל טנק מצרי שניסה לצאת משוחתת..." המחדל האווירי בולט ביותר בתיאור מהלך הנסיגה מסיני, שנחזור אליו להלן.

פקודת הנסיגה

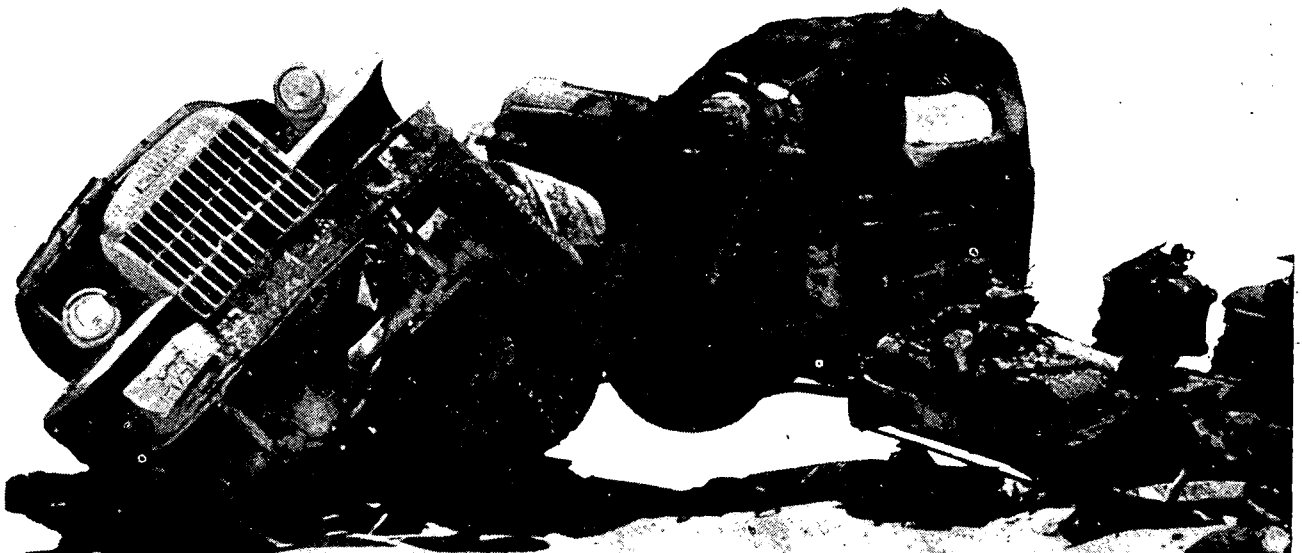
אם בהשגות חיל-האור המצרי תולים הכותרים את הסיבה לתבוסת המצרים בפרט והערבים בכלל, הנה לפקודת הנסיגה מסיני מיוחדות תוצאותיה הסופיות של המלחמה בסיני, בכל הקשור במספר הרב של האבידות בנשק ובציוד, ובהשתלטותה המהירה של ישראל על מרחב חצי-האי.

פרשת הנסיגה משמשת חומר לפולמוס ער במישורים שונים, ובהם חילוקה הכותבים לשלבים: השלב הראשון — הגורמים שהביאו להחלטת הנסיגה וצורת קבלת ההחלטה; השני — מהלך הנסיגה עצמה וההתפתחויות שהביאו לאבדן השליטה עליה; והשלישי — תוצאותיה החמורות של הנסיגה, "שניתן היה לבצע בצורה מושכלת".

כותב על כך פארוק אס-טויל ב"אח'ר סאעה": "...מנגנון המפקדה לקה בדמורליזציה מיד לאחר שספג את המהלומה האוירית, אשר הטילה אותו אל שרשרת משגים, ש' החמור בהם היה ההחלטה על הנסיגה". ומוסיף באותו נושא פארוק עביד, סופרו הצבאי של אלגמוריה, ב"15 ביוני 1968: "ההחלטה על הנסיגה מוירת הקרבות בסיני היתה ההחלטה החמורה ביותר במערכת 5 ביוני. ההחלטה נתפרסמה 30 שעות לאחר התחלת ההתקפה הישראלית על סיני — בצהרי 6 ביוני. ההחלטה זו היתה בלתי מתקבלת על הדעת ומוזרה בתנאי המערכה, אשר עד אותו רגע היתה לטובת כוחותינו ההודפים בסיני..." ביתר פירוט מסביר זאת פארוק אס-טויל ב"אח'ר-סאעה" מיום 19 ביוני 1968: "...פקודת הנסיגה ניתנה כאשר רק שישיית מכוחותינו נמצאה בקרב-מגע עם האויב, ואילו שאר המש'הישיות מן הכוחות לא ראו את האויב ולא נכנסו עמו בקרב, כלומר — עיקר הכוח המצרי לא ראה את האויב אלא לאחר מתן פקודת הנסיגה, ולוא איחרה זו ב-24 שעות בלבד, כי אז היו כוחות ישראל מסתכנים לחלוטין".

העיתון הלבנוני "אל-מהרר" מיום 2 ב' פברואר 1968, אשר "קיבל מידע מיוחד מקהיר, החושף את אחד הסודות החשובים של התבוסה...", כותב: "...כאשר התברר למפקדה המצרית מהם ממדי תבוסת חיל-האויב, וכי הכוחות המצריים נשארו ללא מטריה אוירית שתגן עליהם, לא היה מנוס מקבלת החלטת נסיגה. ואמנם, ניתנו הוראות נסיגה בהתאם לתכנית" (ראה להלן — מ). שעשויה היתה להסב לאויב אבידות כבדות, מה גם שלכוחות המצריים היו ציוד, תחמושת ומזון שהיו מאפשרים להם להתחזק מעמד ולסגת במינימום אבידות". אותו עיתון לא נמנע מתבל נימה אישית בסיפור המעשה (בוודאי כדי לחזק את רושם ה"עובדות"), והוא מתאר את המקרה הבא: "באותן שעות קריטיות ביקש עאמר מחמד פווי (הרמטכ"ל המצרי דאז, אשר מונה לאחר המלחמה ל' כהנות שר המלחמה) לעבד תכנית נסיגה, ואחר-כך שאלו כמה זמן דרוש לו לעיבוד התכנית. פווי ענה, כי הדבר יארך שעות ספורות. אחר-כך נכנס לחדר המבצעים כדי להגישה לעאמר. אולם כאן ציפתה לו הפתעה גדולה, כאשר אמר לו עאמר: 'כבר נתנו את ההוראות לסגת. כיצד? שאל פווי, ועאמר ענה: 'תורינו לכוחות לסגת במהירות האפשרית אל מאחורי הגדה המערבית של תעלת סואץ'. על כך הגיב פווי: 'אולם דרך נסיגה זו היא בבחינת התאבדות'. עאמר ענה לו: 'אין דבר... כבר הוצאנו את ההוראות, וחסל!'. ציטוט זה מבליט סתירה שבין תחילת המאמר, שבה מדובר על תכנית נסיגה מוכנה, לסופו, שבו מדובר על "תכנית" מאולתרת, וכן מאלף התיאור על המתרחש בדרג הפיקוד העליון. פארוק עביד, סופרו הצבאי של אלגמוריה, כותב על אותה פרשה: "מנגנון התכנון מסר את הדו"ח שלו על המצב בלויית עצותיו לפיקוד העליון, אולם בערב 6 ביוני חש כי מתחולל דבר-מה בזירת הקרבות בסיני, מכיוון שהחלטת הפיקוד העליון לסגת פורסמה מבלי שמנגנון

התכנון ידע על כך, וללא תכנון". ומוסיף אותו עיתונאי תיאור ציורי: "לא היתה כל אפשרות שהכוחות אשר חדרו לסיני במהירות במשך 21 יום ייסוגו תוך 24 שעות בלבד. דבר זה כמותו כניסיונו של גמל להיכנס לקוף-מחט!" כן מתברר בהמשך המאמר, כי "מנגנון התכנון הצבאי" דחה את ההחלטת הנסיגה "על סמך מסקנות מעובדות שהביאו בחשבון את מצב הצבא המצרי, אשר חזיתו נפרצה רק בחלק ה-17/10. הפגיעות בנשק ובכוח-אדם שלנו הוערכו ב-1%. אבידות ישראל היו גדולות, והאספקה לכוחותיה — על סף משבר". כך, בעזרת מספרים, "מדוייקים", "מוכחים" המחבר את המשגה במתן פקודת-הנסיגה, בהיקפה ובעיתוייה. כתוצאה מכך, "לאחר שישאל כבר קלטה את פקודת הנסיגה לא ניתן היה לשנותה: כוחות הצנחנים הישראליים, אשר הוצנחו בעורף כוחותינו, הצליחו להציב מארבים בעמדות רגיזות ביותר". בהמשך מתאר המחבר את תפישת המעברים "רומאני, גפגפה, גיד, ו' המיתלה". "...כך חברו כל הגורמים הקשים נגד כוחותינו הנסוגים מסיני, דבר שגרם למותם של כ-1,500 קצינים ושל 10,000 חיילים. כן איבדו כוחות אלה כ-80% מנשקם וציודם. כוחות אלה, ואף לא כל צבא אחר בעולם, לא יכלו לעשות היטב ממה שעשו, שכן אי אפשר היה להיכנס לקרב נגד... השבע עצמו מזה, ונגד עליונותו האוירית של האויב מזה. השיחוק שפגע במערכת העצבים של כוחותינו (קרי: הפיקוד העליון) לא איפשר לכוח לתאם את פעולתו, אלא גרם להתנגשויות ולנזקים בין חלקיו השונים של הכוח הנסוג...". "הוכחה" אחרת באותו עניין מביא אח'ר סאעה מיום 19 ביוני 1968: "...גודל מספר האבידות בנפש במלחמת ששת הימים, הוא תוצאה ממעבר הכוחות המצריים במצרי-המוות". עובדה נאמ, שאחוז האבידות בנפש לפני פקודת הנסיגה היה כ-5% מכלל האבידות. בהקשר לפקודת הנסיגה מן הראוי לציין לפחות מקרה אחד

שהאדמירל של הצי השישי הרבה בשעתו במתן הצהרות של איומים והתגרות. הוא מוסיף לספר: "...כאשר יצא משה דיין ל" ויאס"נאם ונשאר בה 6 חודשים, הוא בא לידי הסכם שם עם יותר מ-1,250 קצינים, מהם 600 טייסים וקצינים מומחים בשירותי קרקע. כן למד סוגי-נשק אחדים של הגוש המזרחי, שיש להניח כי ייתקל בהם במלחמה עם הערבים". רבות דובר גם בעניין "ליברטי", וגם פארוק אסטיל מוען, כי היא "עלתה על גלי האלחוט ושיבשה את מכשירי המכ"מ המצריים, פיענחה תשדורות מצריות ומסרה אותן לידי האויב".

גורמים בסיסיים: גשור, חברה

מטבע הדברים מתקשים הערבים בניחות המסכת הסבוכה של הסיבות לתבוסתם. אין הם מתעלמים גם מגורמים בסיסיים הקשורים באורח-החיים הערבי, במבנה-התחברה ובצורת המשטר בארצותיהם, לעומת "...התכונות ה-

כין ארה"ב לישראל, "חרג" הרבה מעבר לדוגמה שהובאה לעיל: "...ברשות אחד הטייסים שנשבו נמצא תרשים מעודכן של כל עמדותיהן של יחידות הטילים המצריות. יתכן שייאמר כי דבר זה הושג הודות לפעילות התצפיות של ישראל, אך אם נדע כי בתרשים זה סומנה עמדת טילים שהועברה רק ב-3 ליוני ממקומה למקום אחר, שסומן בתרשים זה, נבין כי רק... הלויין (האמריקני) הוא אשר צילם מפה זו, שכן אין בכוח התצפית הישראלית לכסות מיליון מ"ר תוך 24 שעות. אין ספק כי הלויינים הם שסיפקו לישראל מפות ותרשימים..." יוסף אסטילאני, עורך "אח"ר סאעה", נתלה באילן גדול לחיזוק דבריו בנושא זה (18 אוקטובר 1968) ומצטט את אלוף מרדכי הוד, מפקד חיל-האוויר הישראלי: "הידיעות שסופקו עליידי חיל-האוויר הישראלי על תנועת מטוסי חיל-האוויר המצרי, פעילותו, בסיסיו, עמדות המכ"מ והטילים שלו, היו ברמה מצויינת".

לעומת דברי השבח וההלל למודיעין הישראלי כבר צויינו דברי הייכל, כי הידע המודיעיני המצרי על האויב היה דל בהשוואה לידע האויב על הערבים. אך גם אותו ידע שהיה לערבים לא נוצל בצורה מושכלת. כותב על כך פיליפ גלאב ב"אל-אח"באר" מיום 18 ביוני 1968: "מפקד חיל-האוויר לשעבר פקד להתחיל בפעולת מטריה אווירית בימי שבת וראשון — 3—4 ביוני 1967, ולא דאג להמשיך מטריה זו ביום שבו פרצה התוקפנות, אף-על-פי ששמע מנשיא המדינה בשיבה המפורסמת, כי צפויה תוקפנות באותו יום". גם העיתון הלבנוני "אל-חאדאת" מיום 7 ביוני 1968 פורט על נימה זו, באמרו: "קציני-הצבא הבכירים במצרים ציפו להתקפה הישראלית בבוקר 5 ביוני, בהתבסס על מידע שסיפק להם הנשיא נאצר, ואשר נאסף ממקורות שונים".

השתתפות ארה"ב

לפעילותה של ארה"ב, כביכול, במתן סיוע צבאי פעיל או חלקי לישראל במלחמה, נודע מקום חשוב במסכת התירוצים. "אל-מצור" ביום 7 ביוני 1968 קובע בפסקנות יתירה: "...ישראל לא היתה מבצעת פעולה בקנה מידת נרחב כזה, אילולא היו לה ערבויות וביטחונות להשמדת חיל-האוויר המצרי ו...מט"ר ריה אווירית בשמי ישראל". לעומת זאת קובע פארוק אסטיל ב"אח"ר סאעה" מיום 19 ביוני 1968 כי: "...פקודת-הנסיגה — ולא... ה" התערבות האמריקנית, היא אשר היתה הגורם העיקרי לתבוסה...". הוא ממשיך וכותב: "...אמריקה מילאה כאן תפקיד בולט, וזאת הודות למציאותו של הצי השישי, עם נושאת מטוסים, ביס-התיכון, נכון אמנם כי שום מטוס לא עזב את נושאת-המטוסים, אך למציאותה של נושאת-מטוסים זו נודעה משמעות רבה לגבי התערבות גלויה... דבר זה סיבך את הפיקוד המצרי, אשר חשש מפני התערבות אמריקנית אפשרית, וביחוד לאחר

של מפקד עוצבה בכיר, אשר נטש את שדה הקרב ללא פקודה, ואחר-כך הועמד לדין בצורה הפגנתית יחד עם קצינים בכירים אחרים, באשמת כישלונות. המדובר בליוא (רב"ר) אלוף, עת-מאן נאצר, מפקד דיביוויי ח"ר מיום 3 באלגמ-הוריקה מיום 23 בפברואר 1968 נאמר: "...בידי הליוא נאצר היו מידע מספיק, עליונות בכוחות, וכן משימות מוגדרות וברורות לשם הנחתת מכת-נגד, אך הוא התרשל בנקיטת הצעדים הנכונים..." באותו עניין פירסמה באותו יום, "סוכנות הידיעות של המזרח התיכון" (מצרית): "...הוא נטש את הדיביוויי שלו ללא הוראות כלשהן, דבר שגרם לאי-ביצוע הוראות מפקד הארמיה בדבר נסיגת הכוחות... כתוצאה מכך התערבבו הכוחות ונדחקו זה בזה, ותנועתם התעכבה עד שהפכו למטרה קלה למטוסי האויב, שהצליחו להפיל בהם חללים רבים".

גורם המודיעיני

בין הגורמים לתבוסה לא נפקד מקומו של גורם המודיעיני. גורם זה משתור היטב ב"מכלול ההחב יותר של הגורמים לתבוסה הכרוכים במחדלי הפיקוד, וקשור קשר הדוק ביותר גם ל"פעילות האמריקנית". מבלי להתייחס למהימנותם של הדברים אשר נכתבו בנושא זה, מעניין לראות כיצד מציגים אותו הערבים בציבור הרחב.

כותב הסנין הייכל עורכו של "אל-אהראם", ב-27 יוני 1968: "האויב ידע על אודותינו יותר מדי, ואילו אנו ידענו על האויב פחות מדי. האויב ידע בעזרת המדע והמידע. במדע — עליידי לימוד נרחב ומעמיק בעיקר בתחום החברתי, ובמידע — באמצעות המודיעין והתצפיות". הייכל מדגים את דבריו עליידי ציון בחירת העיתוי להתקפה על חיל-האוויר המצרי, שנערכה לא במועד המקובל — באור אחרון או ראשון, כי אם במועד בלתי-צפוי, בין 0830 ל-0900, "כאשר היריב כאמבטיה" — כדברי הסתגס האנגלי, "וזאת בעזרת מחקרי מנהגים ופולקלור...". מחדלי המודיעין המצרי הם, בעיני הייכל, אחד הגורמים הנכבדים למפלת חיל-האוויר: "ידיעותיו של האויב, באמצעות מנגנוני המודיעין והתצפיות, היו כפיקות אם לא מלאות... המודיעין הישראלי מילא את התפקיד היסודי, לפני חיל-האוויר הישראלי, בהשגת התוצאה...". "שיתוף-הפעור לה" המודיעיני עם ארה"ב מודגש בעיקר בתחום האווירי, כגון בהכרת תכונות מטוסים אשר ברשות מדינות ערב: "...האויב פחד ביותר מן המטוס, מיג-21, וכדי להשיג ידיעות עליו, הצליח — בעזרת המודיעין הישראלי — לפתח טייס עיראקי שנמלט במטוס זה לישראל, שם נלמד המטוס לימוד מפורט ואף... בוצעו בו אימונים טקטיים מול מטוסי-קרב ישראליים, כדי לעמוד על נקודות-התורפה והיתרונות שבו...".

פארוק אסטיל כותב ב"אח"ר סאעה" מיום 19 ביוני 1968 כי "שיתוף-הפעולה המודיעיני"

ובאפס־מעשה, וכך עלה משקל גופה על חוץ עצביה ושריריה."

גורמים אדיניים

לפובליציסטים הערבים ברור, כי גורל מלחמות אינו נחתך בשדה־הקרב בלבד אלא גם במישור המדיני, וגם בנושא זה מטפלים הם לפי דרכם. על "התערבותה" הצבאית הישירה והעקיפה של ארה"ב דובר לעיל — אולם חוסר פעילותה המדינית של ארה"ב תוך כדי המערכה משמש אף הוא לניגוח הפיקוד הציבאי המצרי העליון, ובעקפין מבלטי את "אפוסטרופותה" של ארה"ב על ישראל. פארוק עביד, סופרו הצבאי של אלגמהוריה, כותב ב־15 ביוני 1968: ".... הפיקוד חשב לרצות את ארה"ב מעמדת תבוסה ולבקש ממנה ל־אלץ את ישראל לסגת. זסיין אס־שאפעי גילה בוויכוח שניהל עם שמש בדראן (שר־ההגנה המצרי בעת המלחמה) את התמרון שניסה הפיקוד העליון שלנו לבצע, והוא: לסגת למערב התעלה במהירות ובמישרין, ואחר־כך לנהל מו"מ עם ארה"ב כדי לאלץ את ישראל לסגת. הפיקוד העליון תיאר לעצמו כי המצב בשנת 1967 ידמה לזה של שנת 1956."

רון), ולוד, כדי לשחק חלק נכבד מכותה האזרחי של ישראל. כן העריכה המפקדה המצרית, כי הצבא הסורי בצפון יבצע אף הוא פריצת־בוק בכיוון שדה התעופה של רמת־דוד... בתנאים שכאלה, היה על ישראל להילחם בשלוש חזיתות, ולפזר את כוחותיה המרוכזים בחזית הדרומית של סיני". כך, על־ידי השתלטות על "שלושת שדות־התעופה החשובים" של ישראל, "היו תוצאותיה של המלחמה עשויות להיות שונות תכלית שינוי" על־פי הערכותיהם של מנתחי סיבות התבוסה הערבית. עוד כותב השבועון: "צה"ל, לפי הערכותיהם של מומחים, הוא צבא אידיאלי, בעל רמת אימונים וידע מעולים בהפעלת סוגי־הנשק החדשים; אולם שיתוף פעולה הדוק בין צבאות ערב יכול היה, לפחות, להפוך את הניצחון הישראלי המדהים לניצחון רגיל". שיתוף־פעולה זה לא הושג בגלל חוסר תיאום מדיני מוקדם והדוק בין מדינות ערב.

רמת הלחימה של ישראל והערבים

רמת הלחימה של צה"ל אינה משמשת דוגמה חיובית; אדרבה — כאשר מנתחים אותה

מאפיינות את החברה הישראלית". ואולם, הכותבים הערבים הדגים בבעיה זו, שהיא ל־אמיתו של דבר החמורה ביותר ובה כרוכים הגורמים הישירים והעקיפים לתבוסה, אינם מסיקים את המסקנות; הם מרפרפים על פני השטח ואינם חודרים לעומקם של דברים. בתחום המעשים מעדיפים הם להמשיך במ־השת אבותיהם, לרחף על כנפי הדמיון ול־שנות במחשבות־דבקים.

כותב חסנין הייכל ב־"אל־אחראם" מיום 27 ביוני 1968: ".... לא נוכל לחסל את תוצאות התוקפנות בשטח ובשדה, אלא אם נחסל תחילה את השלכותיה בנפשנו ובעצבינו. ה־דרך לכך היא רק גילוי האמת. גילוי האמת בכוחו לתת תשובה בלתי־מעורפלת לשאלה נכרעת שאין מנוס מפניה, והיא: אם גורם האסון של יוני 1967 מקורו בסוג האנשים ובכושם, כי אז אין כל סיכוי להשתפר בדור זה, ואולי אף בדורות רבים אחרים. אך אם הגורם הוא כישלון השיטות ואולטיידי הפיקוד להפעיל את אשר היה ברשותו מבחינה אנושית וחומרית, אזי החיפוף אפשרי". והייכל משיב בעצמו, ללא שום פקפוק: "איני סבור... כי הבעיה היתה בעיית אנשים, שהרי אנשינו בכוחות המזוינים לחמו בגבורה כאשר ניתנו להם הנסיבות לכך, והיו מופת ודוגמה לכושר וליכולת כאשר היתה להם ההזדמנות לעימות שקול עם האויב..."

ליתר פירוט ולגופו של עניין ניגש אחמד בהא א־דין, עורך "אל־מציר", במאמרו ל־"יום השנה למלחמת יוני", ב־27 ביוני 1968: ".... למלחמה דרושים יותר מאשר נשק ואומץ לב, שהרי ברשותנו היה נשק בשפע וגם אומץ־לב לא חסר, אך המלחמה דורשת גם כושר ארגוני מודרני... קרב מהיר ותגובה מהירה... מפקדות מודרניות וכושר ארגוני, אינם יכולים להיות בצבא המנותק מהחיים האזרחיים... אין לדרוש מעם שלא הסתגל לסדר וארגון בחייו היומיומיים, להפוך בין־לילה לעם המוכן לחיות במשטר נוקשה, אין לדרוש מעם שלא ידע בחייו הרגילים את ערך המכונה והזמן, שיגלה לפתע יחס נכון למכונה, לנשק ולערך הזמן". לעומת זאת רואה הוא את החברה הישראלית כחברה ".... הבנויה על יסוד כוונות מתמדת למלחמה... בשל מיעוט אוכלוסייתה ומעמדה המלאכותי בלב האיזור הערבי... על סמך תחושה זו נבנה משטר הגיוס והאימון הצבאי, וכן סוגי התעשיות הקלות והזיע וההתמחות, משטר הקיבוצים, צורת הבניינים... שום כביש לא נסלל בישראל אלא לפי שיקולים צבאיים וביטחוניים למקרה של מלחמה. מצב כזה אינו קיים באופן כללי במדינות ערב."

ולמקביל בסגנון התכתבה הערבי, משתמש הכותב בדוגמה ציורית להמחשת דבריו: "ישראל נהגה כאותה חיה קטנה המכירה בחולשתה, ולכן היא מגבירה ומפתחת את כוח מהירותה, עירנותה וכושר ההתכנסות שלה בהסתר וביומיה, לעומת מדינות ערב, אשר נהגו כאותה חיה גדולה ומגושמת הנשענת על גודל גופה הענק ויושבת על כן בבטלה

הערבים ואפשר לחוש בדביו־הם נִימְת־בוֹ מוֹיִימָה, באשר לצורת הטקטיקה ברמת ה־עוֹצֶבָה, ב־"אל־חואדת" הלבנוני נֶאֱמַר ב־7 ביוני 1968: "בתכנית הצבאית שעיבד רבין, נקבע כי אין להיכנס לקרב פנים אל פנים עם המצרים, אלא לבצע תנועות־איגוף מהירות כדי להכות בכוחות המצריים מאחור. זוהי אותה תוכנית שהעניקה את הניצחון לרומל בקרב המפורסם בשם, פריצת סודא". ב־"מח־קר", פרי עטו של עבד א־רחמאן שביטי, ב־"אח־באר אל־יום" המצרי מ־1 ביוני 1968, מתואר באריכות קרב שריון בשריון באיזור

בדומה כותב פיליפ גלאב ב־"אל־אח־באר" הלבנוני: ".... יחסי ישראל עם ארה"ב הם של כניעה והיגרות מוחלטת, בעוד שיחסי מצרים־ברית"מ מושתתים על יסודות של ידידות והזדהות במאבק, בתקופה שלפני ה־תוקפנות השתדלה בריה"מ לשכנע את מצרים שלא לפתוח בתוקפנות, כי אם להסתפק ב־ניצחון הפוליטי העצום, ולא לסכן ניצחון זה ואת הכוחות המצריים במלחמה שארה"ב תהיה צד בה... מדיניות־החוץ הישראלית היתה גורם עיקרי לתבוסה, כתוצאה מהכנת הקרקע במשך עשרים שנה."

לא נעדרת כמובן הטחת האשמות בתחום היחסים הבינעריביים. ב־"אל־חואדת" הלבנוני נכתב ב־7 ביוני 1968: ".... על פי ההערכות המצריות, הית על הצבא הירדני בפיקודו של תגנרל המצרי עבד אל־מנעם ראד־י, לפתוח חזית שנייה, בה ירוכזו כוחות־מחץ חוקים ככל האפשר, אשר יבצעו פריצת בוק בכיוון שדות־התעופה הגדולים בישראל, עקיר (עֶק־

* מערכת העיתון מעירה בהקשר זה: "בתקופה קצרה שאינה עולה על חמישה ימים, לא ניתן היה ליצור ליכוד והכנה בין צבא ל־מפקד, ליכוד שנוצר לאחר חודשים ושנים. צבא אינו מקבל ברצון פקודות מפי מפקד הבא מבחוץ."

ג'בלי-לביני: "...בפרק הזמן שבו שרר שקט, עסק המפקד הישראלי בביצוע תוכנית נבזית, במגמה לכתר את חטיבת-השריון המצרית..." באותו נושא כותב פארוק אסטיל ב"אחד סאעה מ" 19 ביוני 1968: "תוכנית ההתקפה הישראלית התבססה על חדירה אל מרכז קויה-הגנה המצריים והשחרתם מאחור, ולכן כאשר נוצר עימות ממש בין הכוח הישראלי לקויה-הגנה המצרי, גילה הכוח המצרי עמידה עיקשת, והכוח הישראלי נאלץ לאגוף עמדות הגנה אלה מבלי לכבשן בדרכו לתעלה". משתמע מכאן, שלצבא המצרי לא ניתנה אפי' שרות של ממש להוכיח את כוחו ויכולתו בגלל "רמאותו" של צה"ל. זאת — במישור הפיקוד הבכיר ובדרג העוצבה, ואילו רמת החייל המצרי כלוחם זוכה, לעומת זאת, לשבחים — מטעמים ברורים ומובנים.

חכיות שלא הוגשו

גם הטעות מסוג, "אילו עשינו כך וכך (או), ביתר דיוק, אילו הפיקוד הבכיר היה עושה כך (וכך), היה גורל המערכה שונה מכפי שהיה" — מופיעות בפרסומים הערביים. ה" עיקרית באותן טענות היא: "מה הן הסיבות שמנעו את שיגורם של הטילים המצריים?" על כך כותב, "אל-אנואר" הלבנוני ב-27 בספטמבר 1967, זמן לא רב לאחר המלחמה: "...טילי קרקע-קרקע מתוצרת בריה"מ, בעלי טווח הגע בין 30 ל-300 מילין לא הופעלו במהלך הקרבות מסיבות בלתי-ברורות". ב" משך שנים, מאז 1961, התרגלו המוני העם המצרי לשמוע גם על הטילים מתוצרת מצ"רים שטוחים כפי שסופר למצרים, הוא 600 ק"מ, ובעזרתם יובס האויב. הם התרגלו ל" אותם במצעדים חגיגיים. והנה עם פרוץ הקרב בות. מטילים הטילים האלה כאבן שאין לה הופכין. והרי דוגמאות לתוכניות שונות שאמור רות היו להתבצע — אך לא הופעלו כלל: "...המפקדה המצרית ניסתה להסתייע במטוסי אילינשיין" וכדי להכות בכוחות הישואליים שהתקדמו לאורך החוף בכיוון רפיח וא"י, עריש, אך עד מהרה נתברר להם, כי מסכי המכ"מ שלה שובשו... מקור השיבוש היה ספינת-הביון, ל"ברטי" כך מספר "אל-חור אית", 7 ביוני 1968.

גבורת החייל המצרי

מטבע הדברים, רגישים הערבים ביותר ב" קודה זו, ובעוד שהוטחו האשמות מהאשמות שונות כלפי הפיקוד הצבאי העליון, אין אף אחד מן הפרסומים הגלויים שיטיל דופי ברמתו של החייל המצרי כפרט. אל לנו ל" שכוח, כי רובו של הצבא המצרי שנלחם ביוני 1967 עדיין מגויס, ושום גורם במצרים אינו מוכן לתרום לערעור המוראל בו. הנמוך בלאו-הכי בעקבות התבוסה המוחלטת שנחל במלחמת יוני, לפעמים נשמעת אמנם, מעין הודאה בנחיתות-מה של הצבא המצרי לעומת

צה"ל — אך אין אחד שיהא מטיל ספק ב" כושרו של החייל הבודד. הדבר ניכר, למשל, בתיאור המערכה על עזה (אם כי שם המדובר הוא בפלסטינאים ולא במצרים): "...לישראל לים היתה עליונות מכל הבחינות בנשק ובכושר הקרבי של החייל, ולעומתם ניצבו חיילים שרמת-אימונם נמוכה (שלא באשמתם כמובן), אך חזורים אמונה מופלאה ורצון עז להילחם ולנקום באויב..." — פארוק אסטיל, "אח-ר-סאעה".

את רגישותו של נקודה זו מבליטים בתוקף רב דברי יוסף אסיכבאעי, באותו עיתון: "המשגים הטקטיים או האסטרטגיים שגרמו לתבוסה, בין אם היו אלה משגים שהתרחשו (והם ידועים) ובין אם עלינו לחפש אחרים כדי למצוא הסבר לתבוסה, דבר אחד נעלה מכל ספק, והוא — כושרו של החייל המצרי כלוחם. האויב מנסה לתאר את צבאנו בעיני העולם כצבא חסר כושר-לחימה, אשר נמלט מפני כוחות ישראל. אנו אף עורנו לו במשימתו זו, כאשר התחילו להתבדה על תשבון צבאנו ויוקרתו, והעלינו על נס' את כושרו של הצבא המצרי בריצה מרתונית". לחיזוק דבריו הוא מוסיף: "כושר חיילינו כלוחמים לא היה מעולם גורם לתבוסה. דבר זה מוכח גם בספרים של הצ'רצ'ילים, בהסתמך על דברי מפקדים ישראלים ויומני-הקרב של" הם וללא ספק לא היתה למפקדי ישראל כל כוונה להגן על שמו הטוב של החייל המצרי". ובהזמנה כותב עבד ארי-אחמאן שביט ב"אח" באר אליים" ביוני 1968: "אף כי יש להודות שתוצאת המלחמה היתה לרעתנו, לא נעשה (מעולם) ניסיון מרוכז (לעומת מלחמות 1948 ו-1956) להטיל ספק ביכולתם הקרבית של הקצין והחייל המצרי, ולערער את ביטחונם העצמי". כדי להפריך את הניסיונות להמעט דמות החייל המצרי מובא קרב השריון-בשר" יון בג'בלי-לביני, שהוזכר לעיל, ומתארו מעלה על נס את גבורתם של הלוחמים המצרים. לחיזוק רושם הדברים עושה המחבר שימוש נרחב בציטוטים, החל בנפוליון, שאמר בשעתו לחייליו: "העיקר אינו הכמות והציוד, כי אם האדם העומד מאחורי הציוד", וכלה בלדל הארט, שאמר על קרב ג'בלי-לביני כי "ל" טנקים ישראלים נגרמו אבידות". העיתונות המצרית הביאה דוגמאות רבות לאומץ-לב ולגבורה שהפגינו הלוחמים בקרב בות. מובאים, דרך משל, פרקי גבורה של

טייסים מצרים, אשר "לא התרשלו אף לרגע במילוי חובתם בהחלטה נחושה, בסבלנות ותוך התמודדות באתגר, ובמקרים רבים נפלו חלל בשדה הקרב". לחיזוק מצוטטים דבריו של האלוף מרדכי הור, אשר ב"דוח שלו ל" מועצת-המלחמה הישראלית ציין את מעשי הגבורה האישיים של הטייסים המצרים" (נאדיה חמדי, "אל-אדאעה ואס-טלבייון" מ" יום 15 ביוני 1968).

מבין השיטין של הנאמר בנושא הסיבות ל" תבוסה משתמעת, אומנם, מגמה להפקת לק" חים. בצידה ישנה גם גישה ישירה יותר ל" נושא, המוגעת ב"שורש הבעיה. ב"אל-חואדת" הלבנוני מיום 7 ביוני 1968 נכתב: "עד עתה לא נכתבה כל גרסה ערבית (רשמית) על הפעולות הצבאיות שנערכו בסיני, בירדן וב" גולן, במהלך מלחמת יוני. עובדה זו כשלעצמה מצביעה על פגם במגנטיות הערבית, ומוכיחה הוכחה חותכת לחוסר גישה מדעית מצידה".

עם זאת אל נשכח כי סקירתנו עסקה ב" פרסומים גלויים בלבד, שהסקת המסקנות בהם יתכן שאינה משקפת לגמרי את המציאות בנושא זה, ואומר על כך אחמד בהא אדיין ב"אל-מצור", 7 ביוני 1968: "מצב זה של הפסקת אש והתגברות החשש לחידוש המלחמה, אף-על-פי שהוא מחייבנו ללמוד ולהעמיק בגורמי התבוסה — אין אנו רשאים לעשות זאת בפומבי".

סיכום

מגמתיות הפרסומים בעיתונות הערבית — ברורה: ליצור דימוי מסוים בציבור הערבי בי על מלחמת ששת הימים והשלכותיה. מרבית הפרסומים משרתים את מגמות השליטים, בהסירם מהם את נטל האשמה בהתלקחות המלחמה, בצורת מהלכה ובתוצאותיה הסופיות — התבוסה המרה. חלקם אף מנסה להעלות את המוראל הירוד של חוגי הציבור השונים, הן של הצבא והן הסקטור האזרחי, תוך התעלמות מעובדות או סילופן. כך הצטייר בעיני הקורא הערבי, בי, שאינו מכיר את המאורעות כהוייתם, "סיפור המעשה" שאינו פוגע בגושותיו או במוראל שלו.

על עמדתם של הערבים בסכסוך ישראל-ערב ראה אלוף (מיל') יהושע הרקבי, "עמדת הערבים בסכסוך ישראל-ערב", הוצאת "מערכות" תשכ"ח.

ליחסם למלחמת ששת הימים ראה הרקבי, "פת"ח באסטרטגיה הערבית", הוצאת "מערכות" תשכ"ט, פרק 7 (עמ' 114 ואילך). המספל בהתפתחות הסכסוך מאז המלחמה.

על המלחמה בעיני הערבים, ראה סרן עמוס, "הדי התבוסה בעולם הערבי", "מערכות" קפ"ט עמ' 32, המתאר את ההדים הראשונים שעוררה המלחמה בעולם הערבי והאסכולות השונות בהסברתה, עד סוף שנת 1967. וכן, רס"ג יונה, "הרקע למלחמת ששת הימים בעיני הערבים", "מערכות" קצ"א עמ' 37.